

मतदारसंघ सीमांकन आयोग : एक अभ्यास**डॉ.के.टी. व्हनहुवे**

सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग,
श्रीमान भाऊसाहेब झाडबुके महाविद्यालय, बार्शी.
जि. सोलापूर.

सारांश

मतदारसंघ पुनर्रचना प्रक्रिया ही एक घटनात्मक आवश्यक प्रक्रिया आहे, ज्याद्वारे लोकसभा, विधानसभा मतदारसंघातील सीमा काही वर्षांच्या कालावधीने राष्ट्रपतींच्या शिफारशी नेमलेल्या आयोगाच्या माध्यमातून सीमांमध्ये बदल करून त्यासंबंधी कायदा करून मतदार संघाचे पुनर्रचना केली जाते. लोकसभा आणि विधानसभांच्या मतदारसंघाच्या पुनर्रचना करणे ही अत्यावश्यक बाब आहे विशेषता एक सदस्य मतदारसंघ पद्धतीमध्ये पुनर्रचना करणे अतिशय महत्त्वाचे आहे.

प्रस्तावना**भा**

रताच्या राजकीय इतिहासात विशेष करून ब्रिटिश

सत्तेचा पाया घातल्यानंतर च्या काळात ब्रिटिशाने भारतामध्ये शासन करण्यासाठी अनेक प्रशासकीय सुधारणा आणल्या आणि कायदा ही केला जसजसा राष्ट्रीय चळवळ वाढू लागले, तसतसा त्या चळवळीच्या माध्यमातून स्वातंत्र्याची मागणी तसेच निर्णय प्रक्रियेत सहभागाची मागणी आणि कायदेमंडळातील प्रतिनिधित्वाचा प्रश्न अशा अनेक विषयांना धरून भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील राष्ट्रीय चळवळ चालू राहिली त्यामुळे ब्रिटिश सत्तेला अनेक प्रशासकीय सुधारणा कराव्या लागल्या त्याचा थेट परिणाम भारतीय राजकारणावर व निवडणूक प्रक्रियेवर झालेली आहे असे दिसून येते. 1909 चा कायदा, 1919 चा कायदा आणि 1935 चा भारत शासनाचा कायदा जर आपण अभ्यासलो तर त्यामध्ये प्रामुख्याने लोकशाही प्रक्रिया आणि त्या माध्यमातून कायदेमंडळाने भारतीय जनतेला सामावून घेण्याची प्रक्रिया सुरू झाली. प्रतिनिधी लोकशाहीच्या माध्यमातून निवडणूकप्रक्रिया, मतदारसंघ, आरक्षण, जनगणना इत्यादी प्रक्रिया ब्रिटिश सत्तेच्या माध्यमातून सुरू झाली ब्रिटिशांनी बनवलेली प्रशासकीय दृष्ट्या सीमा आणि विभाग यामुळे

स्वातंत्र्य नंतरच्या मतदारसंघरचनेवर त्याचा प्रभाव आपल्याला दिसून येतो.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. मतदार संघ पुनर्रचनेचे ऐतिहासिक पार्श्वभूमी अभ्यासणे.
2. 2002 च्या मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगाच्या शिफारशी अभ्यासणे.
3. आगामी जनगणनेनंतर होणारी पुनर्रचना व संभाव्य जागांचे वितरण आणि त्यानंतर प्रभावीत राजकारण अभ्यासणे.
4. नारीशक्ती वंदन अधिनियम 2023 च्या पार्श्वभूमीवर मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगाची भूमिका समजून घेणे.

संशोधन साधने:-

सदर संशोधन कार्यात प्रामुख्याने दुय्यम साधनांचा वापर करणार आहे. उदाहरणार्थ संदर्भ पुस्तके, संसदीय कायदे, न्यायालय निर्णय, वर्तमानपत्रे त्यावरील अनेक भाष्ये व संबंधित इतर संशोधन साहित्य इत्यादी बाबी.

घटनात्मक तरतुदी

भारतीय घटनेच्या कलम 82 आणि कलम 170, कलम 327, 328 या कलमांमध्ये जनगणना आणि मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगाची तरतुदी केलेल्या आहेत. 82 नुसार प्रत्येक जनगणनेनंतर लोकसभा मतदारसंघाचे पुनर्रचना

करणे आणि 170 नुसार घटक राज्यांच्या विधानसभांच्या मतदारसंघ पुनर्रचना करणे तसेच त्या विषयी कायदा करण्याचे तरतुदी कलम 327 आणि कलम 328 मध्ये केलेली आहे.

स्वतंत्र भारताच्या इतिहासात आज पर्यंत चार वेळा मतदारसंघाची पुनर्रचना झालेली दिसून येते. त्याच्यामध्ये लोकसभा आणि विधानसभा यांच्या मतदारसंघाच्या पुनर्रचना बरोबरच सदस्य संख्या ही निश्चित केलेली आहे. तसेच राज्यसभेच्या सदस्य संख्या ही घटक राज्याच्या संबंधात निश्चित केलेली असते. येऊ घातलेल्या 2026 ची जनगणना आणि त्यानंतर होणारे मतदारसंघ पुनर्रचना तसेच घटनेच्या 106 वी दुरुस्तीच्या माध्यमातून संसदेत आणि राज्य विधिमंडळात महिलांना 33% आरक्षण देणारी नारीशक्ती वंदन अधिनियम 2023 मध्ये कायदा पास झाला. त्यामुळे प्रस्तुत अभ्यासात जनगणना, महिला आरक्षण आणि त्या अनुषंगाने जागावाटप तसेच 2026 च्या जनगणनेनंतर मध्ये येऊ घातलेली मतदार संघ पुनर्रचना आयोग त्या अनुषंगाने आज पर्यंतच्या झालेल्या पुनर्रचना त्यातील बारकावे व मतदारसंघ पुनर्रचनेनंतर प्रभावित होणाऱ्या घटकांची चर्चा तसेच राजकारणातील होणारे बदल इत्यादी गोष्टींचा अभ्यास आपण या माध्यमातून करणार आहोत.

व्याख्या :

मतदार संघ पुनर्रचना ही एक घटनात्मकरित्या आवश्यक प्रक्रिया आहे. लोकसभा, विधानसभा मतदारसंघातील भौगोलिक सीमा काही वर्षांच्या कालावधीसाठी राष्ट्रपतींच्या शिफारशीने नेमलेल्या आयोगाच्या माध्यमातून भौगोलिक सीमांमध्ये बदल करून त्यासंबंधी कायदा करून मतदारसंघाची पुनर्रचना केली जाते.

मतदारसंघ पुनर्रचनेच्या नंतर मतदार संघाच्या भौगोलिक सीमा बदलतात तसेच अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींच्या राजकीय प्रतिनिधी आरक्षित संख्या त्या माध्यमातून निश्चित केल्या जातात. त्यामुळे दरवेळेच्या पुनर्रचनेनंतर लोकसभा आणि राज्याच्या विधानसभेच्या मतदारसंघांच्या संख्येबरोबरच अनुसूचित जाती जमातींच्या मतदारसंघांच्या संख्या आणि त्यांचे आरक्षण यातही बदल केली जाते. तसेच लोकसंख्यांच्या वाढीबरोबर संसदेच्या आणि राज्यांच्या विधिमंडळाच्या संख्या देखील वाढवली

जाते. आजपर्यंत अस्तित्वात असलेल्या मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगांच्या शिफारशीतून आपल्याला दिसून येते की, 1971 च्या जनगणनेनंतर झालेल्या मतदारसंघ पुनर्रचना आयोग 1973 नुसार लोकसभेची संख्या 543 निश्चित केली होती. ती संख्या आजपर्यंत आहे तशी आहे पण पुढच्या मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगाच्या माध्यमातून ही संख्या आता वाढू शकते.

उद्दिष्टे :

1. समान प्रतिनिधित्व उपलब्ध करून देणे.
2. मुक्त वातावरणामध्ये आणि लोकशाही प्रक्रियेतून निवडणुका घेण्यासाठी मदत करणे.
3. मतदारसंघांमधील विषमता कमी करणे.
4. "एक मत एक मूल्य" या तत्वाचे पालन करणे.

मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगाची रचना

1. सर्वोच्च न्यायालयाच्या निवृत्त न्यायाधीशाची नेमणूक आयोगाच्या चेअरमनपदी होते.
2. भारताचे मुख्य निवडणूक आयुक्त हे सदस्य असतात
3. संबंधित घटक राज्यांच्या निवडणूक आयुक्त आणि हे पदसिद्ध सदस्य असतात.

सीमांकन आयोगाचे महत्त्वाचे कार्य म्हणजे मतदारसंघाचे पुनर्रचना करणे आरक्षणाची पुनर्रचना करणे तसेच अनुसूचित जाती आणि जमाती समुदायातील लोकांना समान प्रतिनिधित्व देणे

पहिला सीमांकन आयोग :

न्यायमूर्ती एन चंद्रशेखर अय्यर यांच्या अध्यक्षतेखाली पहिल्या सीमांकन आयोगाची स्थापना करण्यात आली होती. स्वातंत्र्यानंतर घडलेले अनेक घडामोडींच्या पार्श्वभूमीवर देशाच्या राजघटनेच्या अंमलबजावणीनंतर ही प्रक्रिया पार पडली. देशाची फाळणी, स्थलांतर, निर्वासित, लोकसंख्या, सामाजिक, राजकीय परिस्थिती इत्यादी बाबींचा विचार करून मतदार संघाच्या सीमारेषा निश्चित करणे समाजातील सर्व घटकांना समान प्रतिनिधित्वाची संधी उपलब्ध करून देणे आणि येणाऱ्या आगामी निवडणुकीसाठी मतदारसंघांची सीमारेषा आखणे इत्यादी अनेक आव्हाने पहिल्या मतदारसंघ पुनर्रचना आयोगासमोर होते.

दुसरे सीमांकन आयोग :

1961 च्या जनगणनेनुसार The Delimitation Commission Act of 1962 च्या कायद्याद्वारे सीमांकन आयोगाची स्थापना करण्यात आली. साधारणपणे 1966 पर्यंत आयोगाने कामकाज पूर्ण केले. या आयोगाने प्रामुख्याने पंजाब, हरियाणा, हिमाचल प्रदेश आणि चंदीगढ केंद्रशासित प्रदेश केल्यानंतर आयोगाने यावर काम केले. 1967 आणि 1971 च्या या निवडणुका आयोगाच्या शिफारशीनुसार पार पडल्या.

१९७१ च्या जनगणनेवर आधारित, भारताचा तिसरा सीमांकन आयोग १९७३ मध्ये स्थापन करण्यात आला. निवडणूक मतदारसंघांच्या सीमा पुन्हा निश्चित करण्यासाठी १९७३ मध्ये आयोगाची स्थापना करण्यात आली.

आयोगाने १९७१ च्या जनगणनेच्या डेटाचा वापर करून वेगवेगळ्या राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांना जागा पुन्हा वाटप केल्या. आयोगाने ३६ जागा लहान राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांना वाटप केल्या, तर उर्वरित ५०७ जागा १५ प्रमुख राज्यांमध्ये वाटप करण्यात आल्या. आयोगाने सर्व राज्यांमध्ये लोकप्रतिनिधी प्रमाण एकसमान राखण्याचे उद्दिष्ट ठेवले होते, लोकसभेच्या जागांसाठी राजस्थानमध्ये १०.३१ लाख ते केरळमध्ये १०.६७ लाख असे गुणोत्तर होते.

निष्पक्ष प्रतिनिधित्व : लोकसंख्येच्या बदलांनुसार मतदारसंघांच्या सीमा समायोजित करून आयोगाचे काम संसद आणि राज्य विधानसभेमध्ये निष्पक्ष प्रतिनिधित्व सुनिश्चित करते.

चौथा सीमांकन आयोग : २००२ मध्ये स्थापन करण्यात आला, जो सुमारे तीन दशकांमधील अशा प्रकारचा पहिला उपक्रम होता. आयोगाच्या शिफारशींना मार्च २००८ मध्ये संसदीय मान्यता मिळाली. नवीन 'परिभाषित मतदारसंघ सीमा २०२६ पर्यंत आणि २०३१ पर्यंत प्रभावीपणे लागू राहतील. परिणामी, नवीन 'परिसीमन प्रक्रिया सुमारे ३० वर्षांपर्यंत होणार नाही. देशात लक्षणीय लोकसंख्याशास्त्रीय 'बदल' होत आहेत, त्याचबरोबर ग्रामीण-शहरी स्थलांतरही होत आहे, ज्यामुळे लोकसंख्या वाढीचा दर बदलत आहे. नियमित सीमांकनावर या दीर्घकाळ स्थगितीमुळे 'भारतीय लोकशाहीच्या कार्यप्रणालीवर महत्त्वपूर्ण 'परिणाम'

करणाच्या अनेक आव्हानांना तोंड द्यावे लागले आहे. शिवाय, सीमांकन आयोगांना सामान्यतः 'निष्पक्ष आणि निःपक्षपाती' मानले जात असले तरी, ते 'तपासणीच्या पलीकडे' नाहीत. परिसीमन आयोगांच्या कृतीबद्दलच्या चर्चेत अनेकदा विशिष्ट पक्षांना किंवा उमेदवारांना पक्षपातीपणाचे आरोप होतात.

१. मेघराज कोठारी विरुद्ध सीमांकन आयोग आणि इतर" (१९६७) [३९] , ज्यामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने पाच न्यायाधीशांच्या घटनापीठाच्या निर्णयात न्यायालयांना प्रक्रियेतून वगळण्याचे औचित्य प्रदान केले, असे म्हटले आहे की, "अशा तरतुदीमागे एक अतिशय चांगले कारण असल्याचे दिसते. कोणताही मतदार जर त्याला हवे असेल तर, कलम ८ आणि ९ अंतर्गत जारी केलेले आदेश निर्णायक मानले जाणार नाहीत तर न्यायालय ते न्यायालय मतदारसंघाच्या सीमांवर निवडणूक अनिश्चित काळासाठी पुढे ढकलू शकतो. गेल्या वर्षी सर्वोच्च न्यायालयात नागरी समाज आणि राजकीय पक्षांनी जम्मू आणि काश्मीरच्या मतदारसंघांच्या सीमा निश्चित करण्यासाठी याचिका दाखल केली होती, असे म्हटले होते की असे केल्याने "प्रभावित भागातील अल्पसंख्याकांचे राजकीय आवाज कमी होतील". कलम ३२९अ, ज्यामध्ये मतदारसंघांचे सीमांकन किंवा अशा मतदारसंघांना जागांचे वाटप करण्याशी संबंधित कोणत्याही कायद्याच्या वैधतेवर कोणत्याही न्यायालयात प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले जाणार नाही,' अशी तरतूद आहे, त्याला न्यायालयांनी पाठिंबा दिला आहे.

२. भारतातील मतदारसंघांच्या सीमांकनाच्या संदर्भात, १९८० चा कुलदीप सिंग विरुद्ध भारतीय संघ [४०] हा खटला उल्लेखनीय आहे. परिसीमन प्रक्रियेदरम्यान लोकसभा आणि राज्य विधानसभेत अनुसूचित जाती (SC) आणि अनुसूचित जमाती (ST) यांच्या जागांचे वाटप या वादाचा मुख्य केंद्रबिंदू होता. याचिकाकर्ते कुलदीप सिंग यांनी परिसीमन आयोगाच्या मतदारसंघांच्या सीमांकनाला आव्हान दिले. मतदारसंघांच्या सीमांकन प्रक्रियेदरम्यान अनुसूचित जमाती (ST) आणि अनुसूचित जाती (SC) यांच्या सीमा कशा काढल्या गेल्या हा प्राथमिक प्रश्न होता. या प्रकरणात स्पष्टपणे प्रश्न उपस्थित करण्यात आला होता की अनुसूचित जाती आणि जमातींसाठी जागांचे वाटप संवैधानिक

तरतुदीनुसार होते का, तसेच त्या वेळी पार पाडण्यात आलेल्या परिसीमन प्रक्रियेची वैधता आणि निष्पक्षता होती का. याव्यतिरिक्त, याचिकाकर्त्याने असा युक्तिवाद केला की परिसीमन प्रक्रियेत लोकसंख्येतील लोकसंख्येतील बदल आणि अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींचे प्रतिनिधित्व त्यांच्या संख्येशी सुसंगत आहे की नाही हे विचारात घेतले पाहिजे. भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने आपल्या निर्णयात घोषित केले की परिसीमन आयोगाचे कायदे कायदेशीर होते आणि ही प्रक्रिया संविधानाच्या आवश्यकतांनुसार होती. न्यायालयाने असा निर्णय दिला की परिसीमन आयोग मतदारसंघांच्या सीमा बदलू शकतो आणि त्याचे निर्णय कायदेशीररित्या बंधनकारक होते. असे निश्चित करण्यात आले की अनुसूचित जमाती आणि अनुसूचित जातींना जागा वाटप करण्याची प्रक्रिया घटनात्मक होती आणि कोणत्याही मूलभूत अधिकारांचे उल्लंघन करत नव्हती.

न्यायालयाने पुन्हा एकदा पुष्टी केली की सीमांतर्गत समुदायांना योग्य राजकीय प्रतिनिधित्व मिळावे यासाठी, अशा आरक्षणांची आवश्यकता होती. लोकसंख्याशास्त्रीय डेटाचे काळजीपूर्वक विश्लेषण केल्यानंतर, परिसीमन प्रक्रिया संवैधानिक योजनेनुसार पार पाडण्यात आली, ज्यामध्ये अनुसूचित जाती आणि जमातींसाठी जागांचे वाटप समाविष्ट आहे. न्यायालयाने पुढे नमूद केले की समानता आणि समान प्रतिनिधित्वाची हमी देण्यासाठी, परिसीमन प्रक्रिया भूगोल आणि लोकसंख्या या दोन्ही घटकांद्वारे माहितीपूर्ण असणे आवश्यक आहे. परिसीमन प्रक्रिया ही प्रामुख्याने राजकीय ऐवजी गणितीय आणि भौगोलिक समायोजन प्रक्रिया होती.

दक्षिण विरुद्ध उत्तर संघर्ष

भारतातील दक्षिणेकडील राज्यांनी सीमांकनाच्या प्रस्तावित प्रक्रियाबद्दल तीव्र आक्षेप व्यक्त केले आहेत, कारण प्रामुख्याने त्यांच्या राजकीय प्रतिनिधित्वावर त्याचा प्रतिकूल परिणाम होऊ शकतो अशी चिंता आहे. लोकसंख्या नियंत्रणासाठी गेल्या काही वर्षांपासून केलेले त्यांचे सततचे प्रयत्न आता प्रतिकूल ठरू शकतात आणि त्यांना संसदीय जागा गमावण्याची भीती आहे, ज्यामुळे संसदेत त्यांचा आवाज आणि प्रभाव कमी होऊ शकतो.

या राज्यांनी उपस्थित केलेल्या चिंता या समजुतीत रुजलेल्या आहेत की कायदेमंडळांची रचना निश्चित करण्यासाठी केवळ लोकसंख्येच्या आकडेवारीवर अवलंबून राहणे हे संकुचित आणि अन्याय्य आहे. असा दृष्टिकोन देशाच्या विकासात राज्याच्या योगदानाचे इतर अनेक महत्त्वाचे निर्देशक विचारात घेण्यात अपयशी ठरतो. उदाहरणार्थ, दक्षिणेकडील राज्ये एकत्रितपणे भारताच्या सकल देशांतर्गत उत्पादनात (GDP) जवळजवळ 30% योगदान देतात, देशाच्या उत्पादन युनिट्सपैकी 35% पेशा जास्त जागा आयोजित करतात आणि राष्ट्रीय निर्यातीत त्यांचा महत्त्वपूर्ण वाटा आहे. शिवाय, ते कृषी शाश्वतता, संशोधन आणि आरोग्यसेवा आणि शिक्षणातील प्रगती सुनिश्चित करण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. जर २०२६ च्या जनगणनेवर आधारित आगामी सीमांकन प्रक्रिया केवळ लोकसंख्येच्या आधारावर अंमलात आणली गेली, तर दक्षिणेकडील राज्यांना वाटप केलेल्या जागांची संख्या कमी होण्याची शक्यता जास्त आहे. प्रतिनिधित्वातील या संभाव्य कपातीमुळे लोकशाही रचनेत असंतुलन निर्माण होऊ शकते आणि कदाचित प्रादेशिक तणाव वाढू शकतो, ज्यामुळे भारतीय संघराज्यात उत्तर-दक्षिण विभागणी अधिकच वाढू शकते. प्रादेशिक विषमता: काही राज्यांनी, विशेषतः दक्षिणेकडील, लोकसंख्येच्या आधारावर सीमांकनाबद्दल असमाधान व्यक्त केले आहे, कारण त्यामुळे लोकसभा आणि राज्यसभेत त्यांचे प्रतिनिधित्व आणि प्रभाव कमी होईल.

त्यांचा असा युक्तिवाद आहे की यामुळे लोकसंख्या नियंत्रण आणि विकासातील त्यांच्या प्रयत्नांसाठी त्यांना शिक्षा होईल आणि असे करण्यात अयशस्वी झालेल्या राज्यांना बक्षीस मिळेल. दुसरीकडे, नियमित सीमांकनाशिवाय एक नागरिक - एक मत या तत्त्वाचे कमकुवतीकरण होऊ शकते. **राजकीय पक्षपात:** अशी चिंता व्यक्त केली जात आहे की सीमांकन प्रक्रिया राजकीय विचारांनी प्रभावित होऊ शकते, ज्यामुळे गेरीमँडरिंग होऊ शकते, जिथे मतदारसंघ एका विशिष्ट राजकीय पक्षाच्या बाजूने आकर्षित केले जातात. यामुळे निवडणुकांची निष्पक्षता कमी होऊ शकते.

पारदर्शकतेचा अभाव: सीमांकन प्रक्रियेत अनेकदा पारदर्शकतेचा अभाव असतो, सार्वजनिक सहभाग आणि छाननीसाठी मर्यादित संधी असतात. यामुळे प्रक्रियेच्या

निष्पक्षता आणि जबाबदारीबद्दल चिंता निर्माण होऊ शकते. भौगोलिक वैशिष्ट्यांचा अपुरा विचार: सीमांकन प्रक्रियेत कधीकधी नद्या, पर्वत किंवा नैसर्गिक सीमा यासारख्या भौगोलिक वैशिष्ट्यांचा पुरेसा विचार केला जात नाही. यामुळे असे मतदारसंघ निर्माण होऊ शकतात जे व्यवस्थापित करणे कठीण असते किंवा नैसर्गिक रेषांवर समुदायांचे विभाजन होऊ शकते. २०२६ पूर्वी समस्या सोडवण्यासाठी राष्ट्रीय एकमताचा सराव सुरू केला पाहिजे. पर्यायी सीमांकन निकषांचा अवलंब करणे: लोकसंख्या डेटा व्यतिरिक्त, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, स्वारस्य असलेले समुदाय आणि ऐतिहासिक सीमा यासारख्या इतर घटकांचा सीमांकन प्रक्रियेत विचार केला पाहिजे.

समारोप :

मतदारसंघ पुनर्रचनेमध्ये 2026 मधील जनगणनेनंतर सीमांकन आयोगाची स्थापना होईल. सदर सीमांकन आयोग आपले काम करून आपला अहवाल सादर करेल 2029 च्या लोकसभा आणि विधानसभेच्या सार्वत्रिक निवडणुका पार पडतील. होऊ घातलेल्या निवडणुकांना नारीशक्ती सन्मान अधिनियम पार्श्वभूमी आहे. आणि बहुचर्चित वन नेशन वन इलेक्शनची देशभरात चर्चा आहे माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन केलेल्या समितीने त्याबद्दलचा सकारात्मक अहवाल केंद्र शासनाला सादर केलेला आहे तरी याविषयी अनेक मत मतांतरे आहेत. विरोधकांनी या विषयावर अनेक वेळा चर्चा केलेली आहे आणि आपला विरोध दर्शविलेला आहे त्यामध्ये अनेक उणिवा विरोधी पक्षाने सांगितलेले आहे. तसेच घटनात्मक तरतुदी आणि लोकशाही मूल्ये याचे त्या प्रक्रियेमध्ये मर्यादा येऊ शकतात. संघराज्यात्मक व्यवस्थेमध्ये असा प्रयोग करणे आव्हानाचे ठरू शकते. दक्षिणेकडील राज्ये लोकसंख्या आधारित मतदारसंघ पुनर्रचनेला विरोध करत आहेत.

शासकीय धोरणानुसार त्यांच्या राज्यांची लोकसंख्या अलीकडच्या काळात कमी झालेली आहे त्यामुळे त्यांच्या प्रतिनिधीत्वाला धोका पोहोचू शकते. उत्तरेकडील राज्यांमध्ये जागा वाढू शकतात आणि दक्षिणेकडील राज्यांमध्ये जागा कमी होऊ शकतात अशी भीती दक्षिणेकडील राज्यांना आहे. त्याचा राजकारणावर परिणाम होऊ शकतो आणि संसदेत उत्तरेकडील राज्यांमध्ये जागा वाढून संसदेत त्यांची वरचष्मा निर्माण होऊ शकते. लोकसंख्या बरोबरच भौगोलिक स्थिती नुसार सीमांकन व्हायला पाहिजे. समसमान प्रतिनिधित्व मिळाले पाहिजे. या सर्व मुद्द्यांवर पुन्हा एकदा सत्ताधारी पक्षाने विरोधकांमध्ये संघर्ष होण्याची शक्यता आहे.

References:

- 1.The Constitution of India
- 2.42nd Amendment Act, 1976
- 3.84th Amendment Act, 2001
- 4.87th Amendment Act, 2003
- 5.The Census Act, 1948
- 6.Second Administrative Reforms Report
- 7.State wise number of factories 2022-2023
- 8.website: Election Commission of India.